

GOVEDOREJA V SLOVENIJI IN MOŽNOSTI PRIREJE MESA NA TRAVINJU

J. Osterc, J. Ferčej, S. Čepin, M. Čepon

Uvod

Slovenija je med najbolj gozdnatimi deželami v Evropi. Kmetijske zemlje je le 43% vse površine. 65% kmetijske zemlje pokriva trava. Večina teh površin je absolutni travnat svet. Njiv imamo malo, le 0.125 ha na prebivalca. Zato je razumljivo, da želimo pridelovati na večini njiv žita in industrijske rastline. Travne površine lahko izkoristimo zlasti s govedom. Govedoreja je zato v Sloveniji s 35 - 40% vrednosti finalne kmetijske proizvodnje najpomembnejša kmetijska dejavnost. To bo ostala tudi v bodoče.

Glede težavnosti razmer za kmetijsko pridelavo sodi Slovenija med države z najbolj neugodnim kmetijskim prostorom. Neugodni so nagibi kmetijskih zemljišč, nadmorska višina, klima in pedološke razmere. Zato je 72% kmetijske zemlje na območjih z omejenimi dejavniki za kmetovanje (v EU le 55% - Poschacher, 1994). Zaradi velikega deleža teh območij je 80% naselij na območjih z omejenimi dejavniki za kmetovanje. Tu pa živi 40% vsega prebivalstva. Na območjih z omejenimi dejavniki za kmetovanje je delež travinja še večji od povprečja v državi. Zato je tu govedoreja še pomembnejša. Mirno lahko zaključimo, da je ohranitev poseljenosti na teh območjih v veliki meri odvisna od govedoreje. Zato je dejansko pomen govedoreje za državo še večji kot izhaja iz deleža njene vrednosti v finalni kmetijski proizvodnji.

Na območjih z omejenimi dejavniki za kmetovanje gospodarji tudi največ - 63% vseh kmetij. Tu je največji tudi delež čistih kmetij - 68%. Na večini teh kmetij je govedoreja najpomembnejša kmetijska dejavnost. Tudi zato je razumljivo, da privedimo v Sloveniji mleka več, kot ga potrebujemo, govejega mesa pa nam primanjkuje. Po podatkih KIS je bila v letu 1993 v Sloveniji stopnja samooskbe z mlekom 109%, z govejim mesom pa le 82.5%. Zato je za Slovenijo zelo pomembno vprašanje: "Kako povečati prirejo govejega mesa na travinju?"

Rad je priopćen na Simpozij Alpe-Adria Komisija V. za kmetijstvo, gozdarstvo, živinorejo in hribovsko kmetijstvo Raziskovalna skupina za živinorejo in mlekarstvo, PRIREJA GOVEJEGA MESA NA TRAVINJU, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, Domžale, 3. - 4. 11. 1994

Jože Osterc prof., dr., dipl. kmet. ing., minister, Ministarstvo za kmetijstvo in gozdarstvo Republike Slovenije, Parmova 33, Ljubljana; Jože Ferčej, prof., dr., dipl. kmet. ing., Biotehniška fakulteta, Oddelek za Zootehniko, Groblje 3, Domžale; Slavko Čepin, prof., dr., dipl. kmet. ing., Biotehniška fakulteta, Oddelek za Zootehniko, Groblje 3, Domžale; M. Čepon, viš. pred., mag., dipl. kmet. ing., Biotehniška fakulteta, Oddelek za Zootehniko, Groblje 3, Domžale

Stanje govedoreje v Sloveniji

V Sloveniji redimo tri goveje pasme - lisasto, rjavo in črnobelo v holštajnsko frizijskem tipu (Preglednica 1). Večina krav in telic, cca. 85% se osemnjuje. Za prirodni pripust se uporabljajo praktično le biki rjave in lisaste pasme. Število osemenitev po pasmah nam zato pokaže tudi pasemsko razmerje v Sloveniji.

Preglednica 1: PREGLED ŠTEVILA OSEMENITEV PO PASMAM V SLOVENIJI V LETIH 1985 DO 1993

Leto Pasma	1985	1987	1989	1991	1992	1993	index 93/92	index 93/85
L	126521	120691	114642	118773	117521	115072	97.9	90.0
R	73505	63001	58356	55461	53121	49923	93.9	67.9
ČB	20102	20579	21652	23227	23461	22800	97.2	113.4
CH	4700	5324	3428	3502	3162	3297	104.3	70.1
LM	2164	2226	2710	3215	3635	3203	88.1	148.0
RC	160	80	62	16	52	125	240,4	78,1
Skupaj	227162	211901	201028	204134	200952	194420	96.7	85.6

L - lisasta, R - rjava, ČB - črnobela, CH - charolais, LM - limousine, RC - rdečecikasta
Vir: Podatki govedorejske službe Slovenije

Število osemenitev se v Sloveniji v zadnjih letih zmanjšuje. To zmanjšivanje je posledica zmanjšanja števila krav. Krave opuščajo zlasti kmetije, ki so redile le eno ali dve kravi. Najhitreje nazaduje rjava pasma, znatno manj lisasta, povečuje pa se delež črnobelega pasme. Slednjo redijo zlasti kmetije, ki so usmerjene v prirejo mleka. Rahlo nazaduje tudi gospodarsko križanje z mesnimi pasmami, čeprav imamo vse več krav v mlečnem tipu. Čistih mesnih pasem praktično nimamo.

V Sloveniji uporabljamo za prirejo mleka krave vseh treh pasem (lisaste, rjave in črnobelega). Število v odkup zajetih krav pa se v zadnjih letih zmanjšuje - preglednica 2.

Preglednica 2: ŠTEVILO KRAV ZAJETIH V ODKUP MLEKA IN ODKUPLJENA KOLIČINA MLEKA

Leto	Število krav, zajetih v odkup mleka			Odkupljeno mleko (1000 l)
	državne farme	kmetije	Skupaj	
1985	9587	166109	175696	349561
1990	7920	154072	161992	359463
1991	7743	157970	165713	375943
1992	7116	151008	158124	364720
1993	6725	142077	148802	346100

Vir: Podatki govedorejske službe in PZP Slovenije.

V zadnjih dveh letih se je zmanjševala tudi količina odkupljenega mleka. V letošnjem letu pa beležimo doslej povečanje napram letu 1993. Zato pričakujemo, da bo količinsko odkup enak odkupu v letu 1992. Ker se je število krav v Sloveniji pomembno zmanjšalo, pomeni to povečanje mlečnosti na kravo in povečano količino odkupljenega mleka po kravi. V odkup mleka je zajetih preko 70% vseh krav. Tudi tržnost mleka se izboljšuje, saj odkupimo že preko 60% vsega proizvedenega mleka. Večina odkupljenega mleka je iz kmetij. V letu 1993 so priredile državne farme le 11% odkupljenega mleka. Osnovni problem slovenskih kmetij pa je njihova majhnost - preglednica 3.

Preglednica 3: SPREMINJANJE ŠTEVILA KRAV IN STRUKTURE KMETIJ, KI PRODAJAJO MLEKO

Leto	Delež kmetij s številom krav				Povp. št. krav na kmetijo	Sprememba št. kmetij (%)
	1 - 4 (krave)	5 - 9	10 - 15	>15		
1982	81.4	15.6	2.6	0.4	2.78	100
1992	71.8	22.0	4.6	1.6	3.96	72
1993	69.5	23.1	5.7	1.7	3.91	68

Vir: Poročilo govedorejske službe Slovenije.

Le počasi se povečuje število krav na kmetijo. V letu 1993 je mleko prodajalo 36291 kmetij, ki so redile v povprečju skoraj štiri krave. Število kmetij z manj kot štirimi kravami se le počasi zmanjšuje in število kmetij z nad 10 kravami se le počasi povečuje. Pri tako neugodni strukturi je seveda priraje draga in tudi ustrezno kakovost je težko doseči. Vseno pa nam je uspelo lani in letos z izobraževanjem in ustreznim nagrajevanjem pomembno izboljšati mikrobiološko kakovost mleka - preglednica 4.

Preglednica 4: MIKROBIOLOŠKA KAKOVOST ODKUPLJENEGA MLEKA

Leto	Povprečni delež odkupljenega mleka glede na število mikroorganizmov v ml. mleka			
	do 500 000	do 400 000	do 300 000	do 100 000
1992	54.3%	-	-	-
1993	-	-	60.9%	-
1994 - do sept.	-	86.4%	-	56.8%

Vir: Arhiv MKG; podatki veljajo za 80% odkupljenega mleka.

Delež kakovostnega mleka z do 100000 mikroorganizmov v ml. mleka se je povečal in se še povečuje.

Kmetije z majhnim številom krav, ki so le občasni pridelovalci mleka ne posvetijo prehrani krav dovolj pozornosti. Zato je mlečnost teh krav majhna. Majhne črede je težko vključiti tudi v kontrolo proizvodnje in kontrola po kravi je dražja kot v velikih

čredah. Tudi zato je v Sloveniji vključeno v kontrolo proizvodnje le malo čez 30% krav (63 316) ali približno 40% krav od katerih rejci prodajajo mleko - preglednica 5.

Preglednica 5: MLEČNOST KONTROLIRANIH KRAV V STANDARDNI LAKTACIJI V LETU 1993

Pasma	Število krav	Mleko		Mlečna mast		Beljakovine	
		kg	%	kg	%	kg	
Kmetije							
R	13 511	4 022	3.89	156.6	3.10	124.8	
L	26 019	3 519	3.85	135.5	3.18	112.0	
ČB	6 722	5 177	3.88	200.8	3.07	159.0	
Državne farme							
ČB	5 584	5 982	3.70	221.6	3.00	179.9	

Vir: Podatki govedorejske službe Slovenije.

Večina kontroliranih krav je na kmetijah. Državna posestva imajo v kontroli proizvodnje vse krave, večinoma črnobelega pasme. Na državnih posestvih je povprečna mlečnost po kravi praktično 6000 kg mleka v standardni laktaciji. Kmečke krave po mlečnosti precej zaostajajo, zlasti lisaste krave. Vse krave pa zaostajajo po vsebnosti mlečne masti in beljakovin v mleku za istopasemskimi sovrstnicami v govedorejsko razvitih deželah Evrope.

Ob običajni kontroli proizvodnje imamo na nekaterih posestvih in 300 kmetijah vpeljana AP kontolo s sprotim mesečnim obračunom. Na teh kmetijah, ki redijo v povprečju 15.4 krave, je priraje po kravi večja - preglednici 6 in 7.

Preglednica 6: MLEČNOST V STANDARDNI LAKTACIJI ZA KRAVE V AP KONTROLI V LETU 1993

Gospodarstvo	Število krav	Povprečno v standardni laktaciji					Povpr. starost, let
		Mleko kg		Mlečna mast		Beljakovine	
		kg	%	kg	%	kg	
Kmetije	3 995	5 248	3.90	205	3.13	165	4.3
D. farme	3 525	5 958	3.74	221	3.10	178	4.2
Skupaj	7 520	5 576	3.83	212	3.12	170	4.3

Vir: Podatki govedorejske službe Slovenije.

Preglednica 7: MLEČNOST V STANDARDNI LAKTACIJI ZA KRAVE V AP KONTROLI V LETU 1993 - PO PASMAH

Gospodarstvo	Število krav	Povprečno v standardni laktaciji					Povpr. starost, let
		Mleko kg		Mlečna mast		Beljakovine	
		kg	%	kg	%	kg	
R	1 299	4 862	3.92	190	3.09	152	4.7
L	1 180	4 497	3.93	176	3.22	145	4.4
ČB	4 959	6 022	3.78	227	3.10	183	4.1
Ostale	82	5 468	3.83	209	3.11	166	4.9
Skupaj	7 520	5 576	3.83	212	3.12	170	4.3

Vir: Podatki govedorejske službe Slovenije.

Na kmetijah v AP kontroli je mlečnost krav vseh pasem večja. Boljša je tudi vsebnost mleka. Te kmetije so resni tržni pridelovalci mleka in znatno bolje izkoristijo sposobnost krav za priraje mleka od ostalih, zlasti manjših kmetov, ki imajo krave v kontroli proizvodnje. Ti podatki kažejo, da se bomo morali potruditi, da bomo čim hitreje povečali velikost kmetij in s tem čred ter znanje rejcev. Kaže, da jim manjka zlasti znanje iz področja prehrane krav, ker je vsebnost mleka slabša kot v državah z razvitejšo govedorejo.

Zmanjšano število krav je posledica zmanjševanja števila govedi v zadnjih letih. Omenili pa smo že, da se mlečnost po kravi povečuje in, da bomo letos odkupili enako količino mleka kot v letu 1992. Prtecej slabše pa je s priraje govejega mesa. Zmanjšanje števila krav pomeni manj telet. Zaradi nizkih cen za mlado pitano govedo in dokaj visokih cen za teleta, je bil v zadnjih letih interes za pitanje govedi slab in zaklali smo preveč telet. Podatki kažejo, da se priraje zmanjšuje in ne pokriva slovenskih potreb - preglednica 8.

Preglednica 8: PRIREJA IN ZAKOL GOVEDI V KLAVNICAH

Podatek (v 1000 t)	Leto				Zmanjšanje na 1986-90. in na 1987
	1986-1990	1987	1990	1993	
Prirast t. mase ¹	91.9		88.0	77.9	15%
Klavne polovice ²		48.0	46.6	35.6	26%
Mlado število govedo ²		151 336	148 738	97 843	35%
masa polovic		41.9	43.1	29.6	30%

Vir.: 1 - Zavod za statistiko Republike Slovenije; 2 - Inspekt Ljubljana

Padec v slovenskih klavnicah pridobljenega govejega mesa je znatno večji, kot padec prirasta telesne mase. Razlog za to razliko tiči v dejstvu, da so naše klavnice spitala do osamosvojitve Slovenije dosti mladega goveda v Slavoniji in Vojvodini, ali ga od tam kupile in zaklale v Sloveniji ter nato precejšnje količine izvozile. Pireja s slovenskimi teleti se je verjetno zmanjšala za približno takšen odstotek, kot se je zmanjšalo število govedi. Ker pa se, kot smo videli, v slovenski populaciji govedi povečuje delež črnobelega pasme in ker je tudi rjava pasma v vse bolj mlečnem tipu, je povprečna kakovost mladih spitanih govedi vse slabša. Zato bi pričakovali povečan interes za gospodarsko križanje z mesnimi pasmami, da bi tako pridobili več kakovostnih telet za priraje mesa. Zaenkrat tega interesa ni čutiti. Od telet iz gospodarskega križanja z mesnimi pasmami charolais in limousine pa se jih prevelik delež zakolje pri telesni masi malo nad 100 kg. Pitanje telet na večjo telesno maso (200 kg in več) se kljub prizadevanjem strokovnjakov počasi uveljavlja. Gotovo bo potrebno poiskati ustrezne vzpodbude za pitanje telet na večjo telesno maso. Ko se bo to uveljavilo, bomo zaklali manj telet in več jih bo ostalo za pitanje do 500 in več kg telesne mase. In če bodo cene za mlado pitano govedo dovolj vzpodbudne, da bodo pokrile proizvodne stroške, bo upamo narasel tudi interes za pitanje. Na zmanjšanje priraje mesa mladih govedi so v zadnjih letih vplivale tudi neurejene razmere na trgu. Učinkovitega novega tržnega sistema pa še nismo uspeli izgraditi.

Možnosti za rejo dojilj na paši

Slovenija je do osamosvojitve v letu 1991 spitala precej kakovostnih mladih govedi in jih tudi uspešno izvažala, zlasti v Italijo. Cenjene so bile predvsem živali lisaste pasme. Priraje kakovostnega mesa je slonela na intenzivnem pitanju lisastih telet, ki so bila v dobršni meri kupljena izven Slovenije. Takih telet sedaj primanjkuje in zelo aktualno je vprašanje: "Ali je mogoče z rejo govedi za meso, zlasti krav dojilj, priti do kakovostnih telet za pitanje do 500 in več kg telesne mase?" Seveda bi morali rediti te krave na pašnih površinah in na območjih s težjimi pogoji za kmetovanje. To so zlasti odmaknjene kmetije v hribih in skromen kraški svet, ki ne omogoča intenzivne priraje mleka. Zato se krave molznice iz teh predelov vse bolj umikajo in število krav prav tu najhitreje upada.

Ideja o reji krav dojilj v Sloveniji ni nova. Ferčej, Zagožen in Zorc so že leta 1973 v osnovnih smernicah za "Bodoči razvoj govedoreje v Sloveniji" napovedali zmanjševanje števila krav za priraje mleka in svetovali uvajanje mesnih govedi, zlasti dojilj. Poslej so o tej reji pogosto pisali tudi drugi: Ferčej (1980), Ferčej in Osterc (1981). Že v letu 1978 pa smo pričeli v Logatcu na obratu Oddelka za živinorejo Biotehniške fakultete in kmetijah v bližini s poskusi reje dojilj in pašo mladih govedi za meso. V petnajstih letih smo si pridobili kar precej izkušenj. Dokazali smo, da je lahko reja dojilj kljub temu, da je delovno in glede krme manj zahtevna tehnologija, pomemben vir dohodka za številne hribovite in gorske kmetije, pa tudi za manj ugodna kraška območja. Naj za primer navedem rezultate reje dojilj na eni izmed poskusnih kmetij v letu 1983 - preglednica 9.

Preglednica 9: PRIRASTI TELET DOJILJ NA POSKUSNI KMETIJI V LETU 1983

Pasma telet	Teličke	Bikci	Telesna masa, kg		Prirast, g/dan	
	n	n	4.8.1983	7.11.1983	Roj.-7.11	
(R x L) x L	1	5	\bar{x}	126	237	1085
			s	18.4	27.3	71.7
(R x CH) x L	2	2	\bar{x}	125	222	1001
			s	14.1	14.9	87.2
R x L	2	2	\bar{x}	124	230	1032
			s	31.4	47.2	130.4

Dojilje so telile kasno spomladi, aprila in delno maja. 14 dojlj s teleti se je paslo na površini sedmih hektarjev. Na isti površini je kmet pridelal tudi krmo (seno in silažo) za zimo. Del površin je imel plitva, kraška tla in je suša ovirala rast trave. Krave s teleti so bilae na paši preko noči in dneva in brez dokrmeljevanja. Na voljo so imele le vodo in minerale. Teleta so priraščala zelo dobro. Očitno so imele križanke kljub občasno skromnejši paši dovolj mleka za intenzivno rast telet. Ta in nekateri drugi poskusi so nam pokazali, da za rejo dojlj niso nujno potrebne krave mesnih pasem. križanke R z L in CH pasmo, pa tudi čiste rjave krave so se pokazale za zelo primerne. Za terminalno pasmo se lahko pri dojljah uspešno uporablja tudi lisasto pasmo. Za telice pa je primernejša limousine ali hereford pasma. Odstavljeno tele je namreč edini proizvod te reje. Zato lahko izguba telet zaradi težkih telitev ogrozi gospodarnost reje krav dojlj.

Reja dojlj je delovno malo zahtevna in tudi dohodka po kravi ni prav veliko. Če bi želela živeti kmetija samo od reje dojlj, bi morala imeti velike površine in veliko čredo. Slovenske hribovske kmetije pa so majhne, zato lahko redijo le majhne črede. Številne od njih pa imajo gozd, ki jim daje večji del dohodka. Nekatere so razvile tudi turizem ali drugo dejavnost in jim delovno ekstenzivna govedoreja ustreza.

Krave manjšega okvirja, ki niso pretirano zahtevne, bi bile ob dodelani tehnologiji primerne tudi za izkoriščanje skromnejših kraških pašnikov, ki jim grozi, da se bodo zarasli z grmičevjem. Neizkoriščene travne površine na Krasu so stalna nevarnost za gozdne požare. Zato bi bilo zelo potrebno, da jih izkoristimo za rejo skromnejšega tipa dojlj. Prepričani smo, da lahko predvsem z drobnico in dojljami izkoristimo številne pašne površine v naših hribih in na Krasu ter s tem ohranimo kultivirano pokrajino, ki je pomembna vrednota. Prav zato pa si zasluži reja dojlj večjo državno podporo.

Slovenija že sedaj podpira rejo mesnih govedi. Za nakup krave dojlje mesne pasme ali križanke prispeva 30000 SIT. Prispeva tudi za planinsko pašo - 8500 SIT na kravo in leto. Gorsko- višinske in strme kmetije pa dobijo k vsakemu kg prirejene in prodane telesne mase govedi po 42 odnosno 35 SIT, kar predstavlja 15-20% večjo ceno. Za hribovska območja je ta dodatek 25 SIT za kg telesne mase.

Vse to pa še ni dovolj, da bi bila reja dojlj dovolj zanimiva in bi se širila. Zato načrtujemo povečanje podpor z direktnimi plačili kmetom, kot je to primer v deželah EU, kjer so se direktna plačila kmetom od leta 1985 do lani praktično potrojila (Thiede, 1994). Zavedamo se, da le tako lahko obdržimo obdelano in kultivirano pokrajino ter sočasno povečamo število kakovostnih telet za pitanje ter s tem prirejo

mesa v Sloveniji, s čimer bi bolje izkoristili slovenske travne površine.

Boljše travne površine se da izkoristiti tudi za pitanje mladih govedi na paši. Za tovrstno pitanje so primerni zlasti voli in telice. Biki so po spolni dozoritvi običajno pretirano nemirni. V poskusih pa smo ugotovili, da so križanci s hereford in aberdeen angus pasmo znatno mirnejši od bikov naših pasem in jih je mogoče pasti brez posebnih problemov. Pomembno je tudi, da te živali dosežejo že na kakovostni paši zelo dobro klavno kakvost. Zato menimo, da so potrebne nadaljne raziskave, ki bodo omogočile boljše izkoristiti kakovostne travne površine za pitanje mladih govedi. Mogoče se z uveljavljanjem sonaravnega kmetovanja in povpraševanja po mesu posebne kakovosti ponuja možnost uvedbe posebne blagovne znamke, ki bi jo bili potrošniki voljni bolje plačati. Za uveljavitev takega pitanja bo morala z ustreznimi vzpodbudami nekaj prispevati tudi država.

Predeli Slovenije v alpskem in kraškem območju, ki imajo skromnejše razmere za kmetijstvo, so po prirodnih lepotah enkratni. To prirodno bogatstvo, ki ga šele začenjamo ustrezno vrednotiti, moramo ohraniti. Ustrezna reja govedi in drobnice je pogoj za ohranitev kultiviranega kmetijskega sveta z značilnostmi prirodne favne in flore in tolikšno naseljenost, da se bodo lahko razvile tiste dejavnosti, ki se lahko zadovoljivo vključijo v ta prostor. Zato bomo pospeševali rejo prežvekovalcev v zmerno ekstenzivnih oblikah tudi z vlaganjem večjih sredstev v raziskovalno in svetovalno delo ter v dotacije kmetijam za naloge v zvezi s programi za vzdrževanje kulturne krajine.

LITERATURA

1. Ferčej J., F. Zagožen, T. Zorc, J. Verbič, S. Gliha, N. Rihtaršič, S. Tomazin: Osnovne smernice za "Bodoči razvoj govedoreje v Sloveniji". Študija za Rep. sekretariat za KG, Ljubljana, 1973, s. 27.
2. Ferčej J.: Rajonizacija govedoreje. Znanost in praksa v govedoreji, Ljubljana, 4(1980), s. 7 - 12.
3. Ferčej J., J. Osterc: Priraje govejega mesa na travnatem svetu. Znanost in praksa v govedoreji, Ljubljana, 5(1981), s. 7 - 14.
4. Ferčej J., J. Osterc: Razvoj govedoreje v Sloveniji. Znanstveno tehnološki posvet, Murska Sobota, 24. in 25. november, 1981, s. 157 - 174.
5. Poročilo o stanju kmetijstva v letu 1993. KIS in MKG, Ljubljana, junij, 1994, s. 39.
6. Poročilo o izvršitvi nalog s področja kontrole proizvodnje, selekcije in osemenjevanja v govedoreji po programu izvajanja strokovnih nalog v živinoreji za leto 1993 in programi za leto 1994. Govedorejska služba Slovenije in MKG, Ljubljana, junij 1994, s. 153.
7. Rezultati kontrole produktivnosti čred mlečnih krav v letu 1993; Poročilo o kontroli AP. BF, Oddelek za Zootehniko in Govedorejska služba Slovenije, Domžale, 9(1994), april, s. 34.
8. Poschacher G.: Bergbauernpolitik in der EU. Der Förderungsdienst, 42(1994)s, s. 63 - 65.
9. Strategija razvoja slovenskega kmetijstva. MKG, Ljubljana, 1992, s. 88.
10. Thiede G.: Sprunghafter Anstieg der Direktsubventionen in der EU. Der Förderungsdienst, 42(1994)7, s. 201 - 205.